

samostojen raziskovalni proces, opozarjale na vrednotenje dediščine in sodobnih pojavov (tudi kot produktov razvoja zavesti), ponujale izsledke znanosti in nenazadnje tudi bogastvo podatkov. Sebe pa spoznavamo tudi ob primerjavi z drugačno bitjo, zato v naši akciji ponujamo tudi delavnice, ki posegajo po svetovni dediščini, ki ji pripadamo v ožjem (evropskem) in širšem (zunajevropskem) smislu.

Iz informativne družbe vstopamo v globalno, a v tej globalizaciji življenja se zanimanje po vsem svetu ponovno vrača k individualnemu, k posameznikovi identiteti. S to akcijo želimo izboljšati tudi doslej vse prevečkrat nezadostno informiranje osnovnošolcev o lastni kulturi, iz česar je sledilo tudi mačehovsko in nekulturno postopanje z etnološko dediščino in izročilom.

Delavnice namenjamo učiteljem vseh osnovnošolskih stopenj (od 1. do 8. razreda), le pri nekaterih delavnicah je več poudarka na tej ali oni starostni stopnji. Naš namen je vsekakor v posredovanju etnološkega znanja in sporočil učiteljem, ti pa naj posredovano presejejo skozi pedagoško sito in posredujejo naprej tisto, kar pač želijo, morejo in zmorejo.

Delavnice so namenjene različnim osnovnošolskim pedagogom. Narodopisje je mogoče vključiti v učne ure jezika (slovenskega ali tujega), v predmet spoznavajmo naravo in družbo, kasneje v predmetnike zgodovine, biologije, zemljepisa, tehničnega pouka, glasbene in telesne vzgoje, tudi gospodinjstva; če želite, pa tudi matematike, likovnega pouka, v tematiko različnih krožkov (plesnega, igralskega), vse do predmeta etike in morale (s spoznavanjem šeg in navad).

"Dandanes našega razvoja ne določajo geni, ampak naše ideje... ter naša pretvorba idej v oblike."⁴⁾ Oblikujmo etnološko znanje v pedagoške ideje!

Veliko zadovoljstva in uspeha!

*Predsednica Slovenskega etnološkega društva,
Mira Omerzel Terlep*

4) N. d., str. 43.

Slavko Kremenšek

UDK 001.4:39

ETNOLOŠKA TERMINOLOGIJA

V prispevku so pojasnjeni nekateri pojmi, ki so v etnologiji pogosti ali etnologijo kot posebno disciplino tudi določajo. To so: etnologija, etnografija, narodopisje, folkloristika, kulturna antropologija, ljudstvo, narod, način življenja, ljudska kultura, tradicija,... Ob tem avtor omenja tudi izraze, ki se pojavljajo v vsakdanji pogovorni praksi in jih večkrat uporabljamo, ne da bi o njih kdaj tudi posebej razmišljali.

Spoštovani,

moja naloga je, da z vami na kratko ponovim ali obnovim nekatere pojme, ki so v etnologiji pogosti ali etnologijo kot posebno disciplino tudi določajo. Gre pa pri tem tudi za izraze, ki se pojavljajo v vsakdanji pogovorni praksi, ki jih večkrat uporabljamo, ne da bi o njih kdaj tudi posebej razmišljali. Ustavimo se pri pglavitnih med njimi.

Vsi smo že srečali različna imena za vedo, o kateri je govor. Mimo **etnologije** se pojavljajo še pojmi, kot so **etnografija**, **narodopisje**, redkokdaj **narodoslovje**. V zadnjem času pa bi nekateri radi spremenili etnologijo v **antropologijo** s takšnim ali drugačnim prilastkom, npr. **kulturno antropologijo**, **socialno antropologijo** in podobno. V ta sklop vprašanij sodi konec koncev tudi **folkloristika**, ki se ukvarja s **folkloro** kot predmetom svoje obravnave. Za predmet etnološkega, etnografskega ali narodopisnega raziskovanja štejemo **ljudsko kulturo** in **način življenja**. Pri tem gre za **način življenja na ravni vsakdanjosti**.

Največji del omenjenih izrazov je po svojem izvoru povezan s pojmom **ethnos**, **ljudstvo**, **narod**. Te kategorije pa nimajo nujno istega pomena. Pojem **ethnos** je namreč starogrškega izvora in naj bi v antičnem obdobju z njim opredeljevali rod, pleme, narod, krdelo, čredo, jato... V

slovenski etnologiji pojmuje danes **ethnos** in njegove izvedenke, npr. prilastek **etničen**, kot splošno kategorijo, ki uokvirja konkretne zgodovinske pojave oblike, kot so **rod**, **pleme**, **plemenska zveza**, **ljudstvo**, **narod**, **nacija**. Ta ali druga **etnična skupnost** je tako lahko ta ali druga **rodovna skupnost**, to ali drugo pleme, to ali drugo ljudstvo, ta ali druga nacija. Pojma **etnologija** in **etnografija** se tako po današnjem pojmovanju nanašata na vse konkretne zgodovinske pojave oblike etničnih skupnosti, tudi na narode in nacije na vseh stopnjah njihovega razvoja oziroma njihove pojavnosti. Vendar ni bilo vedno tako. Na tako imenovani romantični stopnji razvoja evropskih etnologij - in s tem tudi slovenske etnologije - so predmet etnološkega in etnografskega zanimanja omejevali na tako imenovano **ljudsko kulturo**. Pri tem so pojem ljudska kultura povezovali s predindustrijsko dobo v zgodovinskem razvoju. Ljudsko kulturo so povezovali z obdobjem, ko še ni bilo na široko razširjeno pismenstvo, ko še ni bilo obveznega šolanja, ko so daleč največji del prebivalstva še sestavljali kmetovalci, ko vpliv mest še ni usodnje segel na podeželje. Za **nosilce ljudske kulture** so tako veljali kmetje in nekateri njim sorodni sloji prebivalstva. Ljudska kultura naj bi se v bolj ali manj nespremenjeni obliki in s prav tako nespremenjeno vsebino prenašala iz roda v rod. Ena njenih pglavitnih značilnosti naj bi bila torej **tradicija**. Poleg tradicije naj bi bila njena pomembna značilnost organsko nastala interesna skupnost, skupnost z značajem **občestva**. Če odmislimo romantične in zato v tem in onem nestvarne sestavine tovrstnega pojmovanja ljudske kulture, ostaja vendarle spoznanje, da velja za pojem ljudska kultura iskati stvarno jedro. Vsi, ki smo menili, da ljudska kultura resnično obstaja in je tudi opredeljena, se zato nismo pridružili kolegom, za katere je pojem ljudska kultura preveč ohlapen, da bi ga mogli uporabljati v strokovne namene. Ljudsko kulturo je namreč mogoče opredeliti kot relativno samostojno kulturno strukturo fevdalnega obdobja. Poleg ljudske kulture so tedaj obstajali še nekateri drugi relativno samostojni kulturni ustroji, ki so vsi skupaj tvorili kulturo fevdalne ere. Ko se je fevdalizem zrušil, je bilo konec podlage za poseben kulturni ustroj, kakršen je bila ljudska kultura. Kar je v kasnejših obdobjih ostalo od ljudske kulture, so po tem pojmovanju le deli in delčki nekoč relativno celovite kul-

turne zgradbe. Tako je tudi v našem času. Kulturne pojave in kulturne komplekse meščanskega in industrijskega obdobja, ki imajo, kot nekoč ljudska kultura, množičen značaj, velja zavoljo njihove posebnosti imenovati drugače. Vse kaže, da je pojem **množična kultura** za kulturne pojave tega časa najbolj ustrezen. Res pa je, da tako tolmačenje pojma ljudska kultura očitno ni splošno sprejeto. Še zlasti preučevalci duhovne kulture, etnomuzikologi in folkloristi, menijo, da ljudskokulturne stvaritve niso omejene na nobeno zgodovinsko obdobje. Zato nastajajo tudi v našem času. Pri tem govorijo o posebni psihološki dispoziciji, na kateri temelji nastajanje in ohranjanje tako imenovane **folklore**. Beseda folklor je po svojem nastanku angleškega izvora, je sestavljena iz besede "folk" (tj. ljudstvo) in "lore" (tj. védenje, znanje, modrost). Folklor je potemtakem vedenje, znanje ljudstva, v bistvu torej ljudska kultura, in **folkloristika** veda o tej kulturi. **Folklorizem** pa bi lahko označili kot prizadevanje ali gibanje za ohranjanje in uveljavljanje t.i. folklor. Kakor koli, ljudska kultura, v bistvu kultura ljudstva fevdalnega obdobja, in folklor, povezana s posebnimi ali določenimi psihološkimi nagnjenji ali potrebami ljudi, sta pojma, ki sta še vedno strokovno ustrezna. Le njuno vsebino razlagamo danes na drugačen, spremenjen način. Sicer pa ljudska kultura dandanes nikakor ni več edini predmet etnološkega zanimanja, kot je bilo to posredno že povedano. Mimo ljudske kulture govorimo namreč tudi o **načinu življenja**, ponavadi s pristavkom **"na ravni vsakdanjosti"**, in ne govorimo več le o preteklosti, ko naj bi bila ljudska kultura najbolj pristna, nepokvarjena, čista, ampak tudi o **sedanjosti**. Zanimanje za sedanjost naj bi bilo po nekaterih opredelitvah etnološke vede za etnologijo značilno, **metoda vzvratnega pristopa** k zgodovinskemu razvojnemu procesu pa naj bi bila specifično etnološka metoda. Vse te spremembe in dopolnitve etnološkega raziskovalnega dela, ki se uveljavljajo v slovenski in siceršnji evropski etnologiji v zadnjih desetletjih, pa po svojem bistvu niso nikakršna novost. Zametke zanimanja za sodobnost, tudi za nekmečke socialne in profesionalne skupine, celo za mesta in meščane, srečujemo že ob rojemanju etnološke vede konec 18. stoletja in v okviru t.i. razsvetljenjske smeri etnološkega prizadevanja tudi v kasnejšem času.

Vedo, ki se je pečala z ljudsko kulturo tega ali drugega naroda, ponavadi pač domačega, so do druge svetovne vojne in še kasneje, do druge polovice petdesetih let, pri nas imenovali **etnografija ali narodopisje**. Nemci, na primer, pri katerih smo se v preteklem stoletju glede tega vprašanja in še glede drugih reči, kot je poznano, najbolj zgledovali, so etnografijo ali narodopisje imenovali **Volkskunde**. To bi v dobesednem prevodu pomenilo "veda o ljudstvu". V tem času pa smo uporabljali tudi besedo **etnologija** (Nemci so to vedo označevali z imenom **Völkerkunde**, pri čemer gre za množinsko obliko besede Volkskunde; Völkerkunde je torej v dobesednem pomenu veda o ljudstvih). V obeh primerih, pri naši etnologiji in pri nemški **Völkerkunde**, pa je v omenjenem času šlo za izrazito primerjalno usmerjeno znanstveno disciplino, ki se je posvečala v prvi vrsti etničnim skupinam zunaj Evrope, še zlasti, če že ne izključno, tako imenovanim "naravnim", "primitivnim", v razvoju zaostalim plemenom in ljudstvom, kot so bili predkolonialni Avstralci, Eskimi, Indijanci, Pigmejci, Grmičarji, itd. itn. **Delitev na Volkskunde in Völkerkunde** je na Nemškem, v Avstraliji in še kje v glavnem še vedno v veljavi. Pri nas pa smo proti koncu petdesetih let v teoriji vede in na Filozofski fakulteti, kjer se šolajo mladi etnologi, obe vedi združili in se zavzeli za dosledno poimenovanje

vede z besedo **etnologija**. Razloge za to združitev smo videli v podobnih težnjah ponekod na tujem, v metodiki in metodologiji vede, tudi v idejnopolitičnih vidikih. Vendar je treba ugotoviti, da so nekatere osrednje etnološke ustanove na Slovenskem vsaj po imenu ostale pri starem. Tako imamo v Ljubljani **Slovenski etnografski muzej** (torej ne Slovenski etnološki muzej) in **Inštitut za slovensko narodopisje** pri ZRC SAZU. Sploh je treba reči, da smo prav v zadnjem času bistveno manj alergični na dvojnost poimenovanja etnografije in etnologije. To zato, ker se tematika, ki je nekoč zaposlovala **etnologue** (ne etnografe, narodopisce) pod vplivom **angloameriške antropologije** očitno seli v antropološke okvire. Seveda pa ni nikakršnih razlogov, da bi se tisti, ki smo sprejeli ime **etnologija** (in to je daleč največji del danes profesionalno dejavnih slovenskih etnologov) vračali nazaj k nazivoma **narodopisje ali etnografija**. Res je, da se zgodovina dosedanjega etnološkega prizadevanja na Slovenskem v glavnem pokriva z dejavnostjo naših **narodopiscev, etnografov, folkloristov**. To pomeni, da smo se v preteklosti in vse do danes v večjem delu etnološkega prizadevanja zanimali za etnološko problematiko slovenskega etničnega ozemlja, za slovenski etnos in za tista vprašanja primerjalnega značaja, ki izvirajo iz etnološke pojavnosti na Slovenskem. Nedvomno je tako tudi prav. Če sami ne bomo reševali naših vprašanj v našem interesu, jih prav gotovo ne bo nihče namesto nas.

Omenjena je bila **antropologija**. Na Slovenskem in v Evropi nasploh je bilo dolgo časa v veljavi mnenje, da je antropologija biološka disciplina, ki se ukvarja z antropometričnimi vprašanji, s problematiko rasnega razlikovanja in podobno. Antropologija je bila torej nekakšna soznačnica za t. i. **fizično antropologijo**. Po 2. svetovni vojni pa sta se ponekod v Evropi pričeli uveljavljati **kulturna in socialna antropologija** in še nekatere druge antropologije v njenih okvirih, ki so bodisi angleškega bodisi ameriškega izvora. Na Slovenskem je pojav tovrstnih antropologij očitno v nekaj zadnjih letih. Oddelek za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani se je pod tem vplivom celo preimenoval v Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, pri čemer bi nekateri kolegi med etnologijo in kulturno antropologijo najraje potegnili enačaj. Temu se seveda kaže upreti, saj gre pri etnologiji in antropologiji kljub določenim podobnostim metodičnega značaja vendarle za dve stvari. Medtem ko je pri takšni ali drugačni antropologiji, kar je razvidno že iz samega imena za to vedo, poudarek na človeku ali človeštvu, gre pri **etnologiji** za obravnavo posameznih **ethnosov**, ponavadi in predvsem za lastno oziroma domačo etnično skupino, za njeno kulturo in za njen način življenja. Pri tem so prvenstveno zanimive ustrezne primerjave s sosedi, še zlasti najbližnjimi, in z etničnimi skupinami sorodnega izvira. Etnološko prizadevanje te vrste so, kot rečeno, pred desetletji pri nas označevali z imeni **etnografija ali narodopisje**. Pri tem je šlo za sklop vprašanj, uokvirjenih v pojma **ljudska kultura ali ljudsko življenje**. Strokovna obravnava tovrstne problematike se je povezovala z nacionalno in lokalno zgodovino, z regionalno geografijo, z literarno in umetnostno zgodovino, z jezikoslovjem, posebej z dialektologijo, tudi z arheologijo, se pravi z **nacionalnimi vedami** v ožjem pomenu besede. Sklop omenjenih in še nekaterih drugih ved bi lahko označili tudi kot **domoznanstvo**.

Medtem ko so nekoč predmet etnološkega, t.j. etnografskega ali narodopisnega preučevanja imenovali **ljudska kultura, ljudsko življenje**, na zbirateljski stopnji tovrstnega prizadevanja tudi **narodno blago**, je v zadnjih desetletjih pri nas tudi v okviru drugih nacionalnih etnologij močno uveljavljen pojem **način življenja**. V angleščini gre za t.i. **way of life**, v nemščini za **Lebensweise**, v ruščini za **образ**

žizni. V naši etnologiji se je pojem način življenja uveljavil kot terminus technicus pred tremi desetletji. To potem, ko smo se začeli strokovno zanimati tudi za take socialne in profesionalne skupine, za katere niso bile v nobenem pogledu več značilne ljudskokulturne sestavine, pojmovane bolj ali manj po starem. Tedaj so postala predmet etnološkega preučevanja tudi mesta. Do danes je tako nastala že vrsta samostojno izdanih in v strokovnih revijah objavljenih del, ki se posvečajo temu ali drugemu, takšnemu ali drugačnemu načinu življenja.

Pojmovanje kategorije **način življenja** je kajpak raznoliko. Pojavljajo se tudi soznačnice, med njimi najbolj pogosto **življenjski slog**. Sicer pa je pojem način življenja lahko tako rekoč vseobsežen; včasih ga nadomeščajo z izrazoma kultura (Culture), družba (society) in podobno. Takšnega značaja je poznana sintagma ameriški način življenja ("american way of life"). Enak značaj je imela še pred nedavnim pomenska zveza sovjetski način življenja ("sovetskij obraz žizni"). Še širši pomen imajo sintagme: moderen, sodoben ali planetaren način življenja. Z manjšim obsegom od omenjenih načinov življenja so npr. mediteranski ali srednjeevropski način življenja, japonski ali britanski način življenja, tudi slovenski način življenja, podeželski in mestni način življenja, zdrav način življenja itn. Skoraj ni pojava, ki ga že ne bi kdaj kdo označil za način življenja. Način življenja je očitno postal pojem, ki označuje najrazličnejše oblike obnašanja, ravnanja, zanimanja, delovanja. Računamo lahko z načini življenja, ki se skozi dolga zgodovinska obdobja le malo spreminjajo. So načini življenja, ki so izgubili svojo družbeno podlago, se pa v omejenem obsegu še ohranjajo pri življenju v malo spremenjenih oblikah. So načini življenja, ki so zavestno in hote drugačni od načinov življenja, ki jih živi večina ljudi določenega časa in določene regije. Sicer pa ima konec koncev vsak posameznik svoj način življenja, za katerega bi lahko rekli, da je neponovljiv.

Spričo nakazane širine pojma način življenja se etnologi neogibno omejujemo le na problematiko **načina življenja na ravni vsakdanjosti** (kar seveda ne pomeni, da praznične dni izključujemo). Sem pa sodijo bolj ali manj iste teme, ki so poznane iz obravnave ljudske kulture. Gre za vprašanje gospodarstva, tako produkcije kot konsuma, za načine bivanja, oblačenja, prehranjevanja, za takšne ali drugačne oblike medsebojnih odnosov, medsebojnega povezovanja, za takšen ali drugačen odnos do vere, umetnosti, znanja. Skratka, pri obravnavi načinov življenja gre za

bolj ali manj poglobljeno **sintezo**, do katere se dokopljemo na podlagi analize navedenih in drugih kulturnih sestavin ter kulturnih kompleksov. Pač tistih in takih, ki so značilni za posamezne socialne, profesionalne, regionalne in druge skupine ter posameznike v okviru tega ali drugega ethnosa.

Če smo s tem vsaj na grobo opredelili pojem **način življenja**, smo predstavili tako imenovani **življenjski kontekst** ljudskokulturnih pojavov in obenem zelo pomemben segment današnjega etnološkega strokovnega prizadevanja. Zdi se, da so **način življenja, kultura vsakdanjega življenja in ljudska kultura** pojmi, ki v dovoljšnji meri opredeljujejo predmet današnjega etnološkega zanimanja. Ker gre pri odbiranju strokovnih tem in problemov po posameznih znanstvenih disciplinah v bistvu le za **neogibno delitev dela**, je z omenjenimi kategorijami za današnje etnološke potrebe ta naloga v bistvu tudi opravljena. Še najtežja, celo neizvedljiva je opredelitev delitve dela z neopredeljeno in očitno tudi neopredeljivo **kulturno zgodovino**. Problematična soodnosnost z raznoraznimi **antropologijami** je, kot rečeno, rešljiva z različnimi opredelitvami **ciljev in obsega zanimanja** etnologije na eni in antropologij na drugi strani. Kar se **poimenovanja** naše vede tiče, bi za sedaj k temu, kar je bilo rečeno o etnologiji - etnografiji - narodopisju - tudi folkloristiki, ne bilo treba ničesar dodajati. Če pa bi o tem ali onem še bilo treba reči besedo, sem kajpak z veseljem na voljo. Prosim za pobude in vprašanja.

SUMMARY

ETHNOLOGICAL TERMINOLOGY

Slavko Kremenšek

The contribution explains some of the conceptions that are of a frequent occurrence in ethnology or that determine ethnology as a special discipline. These are: ethnology, ethnography, folkloristics, cultural anthropology, folk, nation, way of life/life-style, folk-culture, tradition... Besides these the author also mentions the terms that occur in everyday colloquial language and that we often use without ever thinking about them.

Irena Keršič

UDK 379.825:39

ETNOLOGIJA JE POVSOD

Prispevek za posvet Etnologija v osnovni šoli sem razdelila na dva dela. Po uvodni predstavitvi etnologije in etnološke dediščine, njunem pomenu, prikazu metode proučevanja etnoloških tem in po kratki predstavitvi ljubljanskih institucij, ki se ukvarjajo z etnološkimi vprašanji, je v drugem delu ob prikazu diasov sledil ekskurz po široki paleti etnoloških tem, z namenom, da bi udeležence posveta opozorili na to, kje vse etnološke vsebine lahko najdemo.

Etnologijo označujemo kot vedo o načinu življenja in kulturi v najširšem smislu. In kaj kultura sploh je? Poznamo več njenih definicij. Nam je najbližja ta, pri kateri gre za sociokulturne fenomene, to je fenomene življenja ljudi, ki so zajeti v sintagmi "način življenja" oziroma "kultura

kot način življenja". Kulturne fenomene moramo obravnavati v skupnem kontekstu družbe in kulture. Kajti kultura v etnološkem smislu ni samo vsota področij materialne, družbene in duhovne kulture, če se držimo ustaljene etnološke sistematike, temveč morajo biti pojavi pojasnjeni z življenjem svojih nosilcev.¹⁾

Pojmovanje etnološkega predmeta je bilo v preteklem obdobju povezano z ruralnim območjem in kmetstvom, ki sta bila obravnavana nediferencirano. Danes je predmet preučevanja etnološke stroke mnogo širši: raziskave segajo tudi na urbana področja²⁾ in obravnavajo tudi druge sloje in

1) Na posvetu v Cankarjevem domu 19. 9. 1994 so udeleženci izrazili željo, da bi se seznanili z novejšimi preučevanji v etnologiji, zato bom tu navedla izbor del, ki so publicirana.

2) Navajam le nekaj etnoloških del, ki obravnavajo urbana območja:

Slavko Kremenšek, Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem, Ljubljana 1970.

Mojca Ravnik, Galjevica, Ljubljana 1981.

Maja Godina, Iz mariborskih predmestij: o življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih od 1919 do 1941, Maribor 1992.